

MOBILNOST LIJEČNIKA U 14. STOLJEĆU NA PODRUČJU ISTOČNOJADRANSKE OBALE – PRIMJER SPLITA*

Branka Grbavac
Odsjek za povijesne znanosti
Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU
Zagreb

UDK 61(497.58)(091)
614.254:316.444(497.583Split)“13”
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 21.10.2020.
Prihvaćeno: 25.5.2021.
DOI: 10.21857/m16wjcnv09

Željko Dugac
Odsjek za filozofiju znanosti
Zavod za povijest i filozofiju znanosti HAZU
Zagreb

Autori u radu na osnovi objavljenog i neobjavljenog arhivskog gradiva pohranjenog u Državnom arhivu u Zadru i relevantnih objavljenih radova analiziraju prisutnost liječnika u 14. stoljeću u Splitu te njihovu moguću ulogu unutar procesa prenošenja znanja i iskustava iz sveučilišnih centara sjeverne Italije na istočnu obalu Jadrana.

Ključne riječi: povijest medicine, srednji vijek, liječnici, povijest edukacije, Split, Dalmacija

Uvod

U ovom će se radu na osnovi objavljenog i neobjavljenog arhivskog gradiva iz razdoblja 14. stoljeća, a čiji se izvornici danas čuvaju u Državnom arhivu u Zadru u fondu Bilježnici Splita i Bilježnici Zadra istaknuti pojedine važne značajke u proučavanju rada liječnika toga doba, u prvom redu njihova mobilnost s područja Italije, gdje su dobivali akademsku naobrazbu, na područje istočne obale Jadrana. Rad će se prije svega osloniti na dokumente koji su vezani za grad Split, međutim ta je mobilnost obuhvaćala i druge srednjovjekovne istočnojadranske komune. Primjeri

* Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom *Hrvatska znanstvena i filozofska baština: transferi i apropijacije znanja od srednjeg vijeka do dvadesetog stoljeća u europskom kontekstu* (br. 6762).

prelaska liječnika koji su svoju službu započeli u jednom dalmatinskom gradu a potom prešli u drugi, o čemu će biti riječi u ovom radu, dokaz je žive komunikacije između pojedinih dalmatinskih komuna. Tim su procesom liječnici sudjelovali u dinamici prijenosa ondašnjega medicinskog i s njime vezanog prirodoznanstvenog znanja i iskustva u druge komunalne zajednice koje zbog svog specifičnog položaja i veličine nisu bile u mogućnosti organizirati akademsku naobrazbu za liječnike, a za čije je funkcioniranje javno-zdravstvenog i općenito društveno-socijalnog aparata to liječničko zanimanje bilo neophodno potrebno.

Odmah na početku potrebno je istaknuti kako je arhivsko gradivo splitske komune za razdoblje 14. stoljeća poprilično ograničeno i uglavnom svedeno na sačuvane spise splitskih bilježnika te zapisnike sjednica gradskih vijeća pa podatke o liječnicima i njihovom radu možemo crpiti iz sadržajno vrlo šturih zapisa. Stoga svaki i najmanji spomenuti podatak o liječničkoj službi postaje dragocjen i vrlo rijetko postoji mogućnost da ga se proširi dodatnim pojašnjenjima ili komparativnim dokumentima, a što će biti vidljivio i u ovoj studiji.

Iznoseći pojedine slučajeve o mobilnosti liječnika, a time za pretpostaviti i transfere znanja, cilj je ovog rada da posluži za buduća teoretska razmatranja o prijenosu znanja i iskustva između klasično podrazumijevanih centara i istočnojadranskih komuna te motivirati teoretska razmišljanja o tom fenomenu. Sukladno tomu u ovom će se radu pažnja prije svega posvetiti onim izvorima koji mogu potkrijepiti teoretska razmišljanja o putovima znanja i njihovim vektorima te dinamici društvene interakcije s medicinskom strukom i njezinim paradigmatima.

O djelovanju liječnika na prostoru istočnojadranskih komuna i općenito u Hrvatskoj u razdoblju 14. stoljeća do sada je objavljeno više studija, a za ovo istraživanje svakako bi istaknuli rad povjesničara Grge Novaka *Liječnici, brijaiči i ljekarnici autonomnog Splitsa* objavljen u *Liječnikom vjesniku* 1931. godine.¹ Tu je i rad povjesničara medicine Lavoslava Glesingera pod naslovom *Bolonješki profesor medicine Guiliemo de Varignana u Hrvatskoj* objavljen također u *Liječničkom vjesniku* 1948. godine,² kao i radovi Mirka Dražena Grmeka, posebice oni *O stručnoj naobrazbi liječnika u Hrvatskoj do početka XVIII stoljeća*³ i *Doprinosi hrvatskih liječnika medicinskim znanostima u svijetu (od srednjeg vijeka do 1918.)*.⁴ Od novijih istraživanja u kojima se obrađuju i liječnici 14. stoljeća svakako je za istaknuti rad *Društvena i gospodarska slika splitske komune u 14. stoljeću na temelju analize bilježničkih spisa* Meri Kunčić i Zorana Ladića te rad *The*

¹ Grga Novak, *Liječnici, brijaiči i ljekarnici autonomnog Splitsa*, *Liječnički vjesnik*, god. 53, br. 4, Zagreb 1931., str. 400–404.

² Lavoslav Glesinger, *Bolonješki profesor medicine Guiliemo de Varignana u Hrvatskoj*, *Liječnički vjesnik*, sv. 70, br. 2–3, Zagreb 1948., str. 150.

³ Mirko Dražen Grmek, *O stručnoj naobrazbi liječnika u Hrvatskoj do početka XVIII stoljeća*, *Liječnički vjesnik*, sv. 90, br. 12, Zagreb 1968., str. 1221–1238.

⁴ Mirko Dražen Grmek, *Doprinosi hrvatskih liječnika medicinskim znanostima u svijetu (od srednjeg vijeka do 1918. godine)*, *Medicinski vjesnik*, sv. 27, br. 1–2, Osijek 1995., str. 33–41.

Wills of Dalmatian Physicians and Their Family Members From the 14th and First Decade of 15th Century Branke Grbavac i Željka Dugca.⁵

Dosadašnje su studije iznijele podatke o prisutnosti liječnika na istočnojadranskoj obali, njihovoj naobrazbi i podrijetlu, materijalnom stanju, dužnostima te pojedinim sudskim angažmanima, uglavnom kao sudskih opunomoćenika, a ponekad i kao sudionika u sporovima, njihovim oporukama i ostavštinama. Među sačuvanim arhivskim gradivom rijetko se pronalaze podaci koji bi upućivali na bilo kakve oblike strukturiranog medicinskog podučavanja na istočnoj obali Jadrana, dalje od talijanskih sveučilišnih središta što je za naše istraživanje svakako bilo i najzanimljivije no u sljedećem poglavlju iznijet ćemo podatke koje smo u tom smislu uspjeli pronaći.

Za izradu ovog rada koristili smo se najstarijim sačuvanim bilježničkim knjigama splitske komune, spisima bilježnika Ivana pok. Čove iz Ankone koji pokrivaju razdoblje od listopada 1341. do travnja 1344., a koje su 2002. objelodanili Jakov Stipišić i Ante Nazor,⁶ zatim neobjavljenim spisima bilježnika Franje pok. Ivana de Bentivoglis iz Bolonje koji obuhvaćaju razdoblje od 1362. do 1368.⁷ te netom objavljenim spisima bilježnika Albertola pok. Lanfranka Bassanege iz Milana iz 1368. i 1369., a koje su za tisak priredili Branka Grbavac, Damir Karbić i Arijana Kolak.⁸ Također smo se koristili i zapisnicima sjednica Velikog vijeća grada Splita koji nažalost nisu sačuvani u cjelini, nego obuhvaćaju ulomke od 1344. do 1352. i od 1357. do 1359. godine, a koje su 1982. objavili Jakov Stipišić i Miljen Šamšalović. Radi se o vrlo značajnoj građi koja obuhvaća period splitske povijesti kada je mletačku vladavinu smijenila vlast ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika I. Anžuvina.⁹

“Podučavanje mladeži”

Hrvatski su povjesničari medicine Lujo Thaller i Mirko Dražen Grmek bili skloni razmišljanju kako se na području Hrvatske još u 14. stoljeću trebala osnovati kap-

⁵ Meri Kunčić – Zoran Ladić, Društvena i gospodarska slika splitske komune u 14. stoljeću na temelju analize bilježničkih spisa, u: *Splitski statut iz 1312. godine: povijest i pravo. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog 24. do 25. rujna 2012. godine u Splitu*, ur. Ž. Radić – M. Trogrlić – M. Meccarelli – L. Steindorff, Split 2015., str. 399–446; Branka Grbavac – Željko Dugac, *The Wills of Dalmatian Physicians and Their Family Members From the 14th and First Decade of 15th Century*, *Acta historiae medicinae, stomatologiae, pharmaciae, medicinae veterinariae*, sv. 37, Beograd 2018., str. 35–53.

⁶ *Spisi splitskog bilježnika Ivana pok. Čove iz Ankone*, prir. Jakov Stipišić i Ante Nazor, Splitski spomenici. Dio prvi: Splitski bilježnički spisi, sv. 1, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, sv. 53, Zagreb 2002.

⁷ Državni arhiv u Zadru (dalje u tekstu DAZd), Bilježnici Splita (stari naziv: Spisi stare splitske općine, dalje u tekstu: BS), Franjo iz Bolonje, kut. 2, sv. 6.

⁸ *Spisi splitskog bilježnika Albertola Bassanege*, prir. Branka Grbavac, Damir Karbić i Arijana Kolak Bošnjak, Splitski spomenici. Dio prvi: Splitski bilježnički spisi, sv. 2, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, sv. 59, Zagreb 2020.

⁹ Jakov Stipišić i Miljen Šamšalović, Zapisnici Velikog vijeća grada Splita. *Libri Maioris consilii civitatis Spaleti*, *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. 12, Zagreb 1982., str. 64–266.

tolska škola ili čak možda neka vrsta učilišta s medicinskim odjelom i to na osnovu činjenica vezanih za dolazak na mjesto zagrebačkog biskupa Jakova iz Piacenze, između 1343. i 1348. godine. Naime Jakov je kao bolonjski student, anatom i liječnik ugarsko-hrvatskog kralja Karla I. Roberta dao u Zagreb dopremiti zbirku medicinskih i prirodoslovnih djela koja je, kako navodi Grmek, odgovarala u glavnim potezima popisu udžbenika koje je Arnaldo iz Villanove predložio 1309. godine za nastavu na medicinskom fakultetu u Montpellieru.¹⁰ Kuga je spriječila Jakovljeve naume pa jednako tako i ovaj o možebitnom medicinskom učilištu, ako je bio prisutan, te je na našem području trebalo proći još dugi niz stoljeća da bi se osposobila sveučilišna medicinska nastava.

Među sačuvanim arhivskim gradivom iz razdoblja 14. stoljeća za sada ne pronalazimo podatke koji bi upućivali na bilo kakve oblike strukturiranoga medicinskog poučavanja na istočnojadranskoj obali, dalje od talijanskih sveučilišnih središta. Kao jedan izolirani trag možemo smatrati podatak iz 1352. godine koji se nalazi u zapisnicima sjednica Velikog vijeća grada Splita, a vezan je za raspravu o liječniku kirurgu Blažu kojem je završavao rok službe, pa je gradski knez predložio da se raspravi o tom pitanju. U toj raspravi vijećnik Srića Lukarev predložio je da se liječniku Blažu produži služba pod kojom se podrazumijeva i podučavanje mladića: *magister Blaxius, medicus cirogie salariatus comunis Spaleti, confirmetur per unum alium annum proxime secuturum incipiendo ad finem sui termini ad illud pactum et ad illam condicionem, prout fuit anthea, et quod stare et exercere debeat, prout anthe fecit et docere pueros et operare artem suam cirorgie prout facit.*¹¹

Baš taj podatak o produžavanju službe pod uvjetom podučavanja mladića može poslužiti kao početna točka oko koje bi se mogla započeti razmišljanja i spekulacije o kakvom je podučavanju riječ i je li to značilo neko medicinsko ili kirurško podučavanje. Nadalje, kojih mladića, s kakvim ciljem i za kakvu službu? Možda za pomagače liječnicima ili za komunalne brijače? Povjesničar Grga Novak smatra da se radilo o podučavanju djece u školi.¹² Ujedno treba napomenuti poznatu činjenicu da se sredinom 14. stoljeća jasno razlikuju liječnici fizici i liječnici kirurzi zavisno o njihovoj naobrazbi. Dužnost liječnika kirurga bila je obavljanje svih manualnih zahvata na bolesnicima, a konkurirali su im brijači (*barberius*) koji su puštali krv i vadili zube. Liječnici fizici bavili su se liječenjem internih bolesti, rješavanjem problema javne higijene, suzbijanjem epidemija i organizacijom epidemioloških zaštitnih mjera, sudskim vještačenjem, nadzorom nad radom kirurga, ljekarnika, nadzorom nad

¹⁰ Mirko Dražen Grmek, O stručnoj naobrazbi liječnika u Hrvatskoj do početka XVIII stoljeća, *Liječnički vjesnik*, sv. 90, br. 12, Zagreb 1968., str. 1221–1238; Isti, La vie mouvementée de Jacques de Plaisance, médecin du roi, lecteur universitaire et évêque de Zagreb, *Croatica christiana periodica*, sv. 14, br. 26, Zagreb 1990., str. 31–49; Jelja Dobronić, Jakob iz Piacenze 1343–1348., u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Zagreb 1995., str. 117–119. O Jakovu iz Piacenze vidi i: *Leksikon hrvatskoga srednjovjekovlja*, prir. Franjo Šanjek – Branka Grbavac, Zagreb 2017., str. 326–327.

¹¹ Stipišić – Šamšalović, Zapisnici Velikog vijeća, dok. 7, str. 111.

¹² Novak, Liječnici, brijači, str. 401.

bludnicama itd.¹³ Budući da je Blaž bio kirurg nije za pretpostaviti da bi mogao raditi poduku koja bi se ticala koncepcija teoretske medicine kojom su vladali liječnici fizici. Budući da za sada nemamo nikakvih drugih vezanih dokumenata koji bi davali daljnja pojašnjenja i podatke morat ćemo se zadovoljiti s ovim golim saznanjem da je očito u to doba bilo određene vrste podučavanja mladeži od strane liječnika kirurga u gradu Splitu.

U zapisnicima sjednica vijeća, najvjerojatnije iz 1359., zabilježen je i još jedan podatak vezan za podučavanje, ali u ovom slučaju s jasno definiranom odlukom na koga se to podučavanje odnosilo i što je obuhvaćalo. Radi se o kirurgu magistru Tomašu koji je u službi bio zasigurno 1357. godine. Naime iz zapisnika sjednica Vijeća iz veljače 1358. vidljivo je da je u službi liječnika kirurga u Splitu već bio Tomaš, te je splitski potestat zatražio da mu se produži služba za još godinu dana. Zanimljivo je da je u zapisnicima zabilježeno kako je liječnik kirurg trebao liječiti ljude splitske komune.

*Item proponit dictus dominus potestas, quod cum in comuni Spaleti expediat habere medicum cirogium de necessitate pro curando homines dicte ciuitatis, proponit dictus dominus potestas, quid placet ipsi consilio, quod magister Tomassius, qui nunc est, refirmitur pro medico dicti comunis, sicut ipse fuerit anno presenti, cum ipse magister Thomas finiat tempus suum n proximis calendis martii futuris.*¹⁴

Tomaš je u siječnju 1359. obavijestio Vijeće da mu ističe rok službe te zamolio Vijeće da mu produži službu obavezujući se da će podučavati učenike u gramatici za plaću od 20 dukata na godinu. Osim toga svaki učenik trebao mu je platiti školarinu prema običaju u gradu, a Vijeće je prihvatilo njegovu molbu.

*Magister Thomasius cirugicus, salariatus vester, exponit humiliter et deuote, quod cum ipse sit in termino sui salarii, ideo supplicat reuerenter, ut de sua confirmatione velitis prouidere. Item cum ipse velit, si placet dominationi vestre, **retinere scolares in Spaletto et instruere scolares in gramaticalibus**, ideo supplicat cum omni reuerentia et honore, ut pro labore ipsarum scolarum velitis ei prouidere de salario XX ducatorum in anno recipiendo soluciones a quolibet scolari secundum consuetudinem ciuitatis.*¹⁵

Je li se u slučaju kirurga Blaža radilo, kao u slučaju kirurga Tomaša, o podučavanju učenika iz gramatike ostaje otvoreno pitanje budući da raspoloživi izvori to ne dokumentiraju ili se kako smo ranije pretpostavili radilo o nekoj vrsti medicinske poduke.

¹³ Mirko Dražen Grmek, Pregled povijesti zdravstvenih prilika u Zadru, *Liječnički vjesnik*, sv. 72, br. 4-5, str. 179.

¹⁴ Stipišić – Šamšalović, Zapisnici Velikog vijeća, dok. 96, str. 173.

¹⁵ Isto, dok. 183, str. 232–233.

Mobilnost liječnika 14. stoljeća

Općinski su liječnici bili važna karika u cjelokupnom društvenom životu istočnojadranskih komuna. Kao što i Mirko Dražen Grmek navodi, školovani liječnici su u istočnojadranske gradove dolazili uglavnom iz sjeverne Italije, a posebice iz Padove.¹⁶ Budući da same komune nisu mogle proizvesti obrazovane liječnike postojala je kontinuirana potreba za njihovim uvozom pa je dinamika oko pronalazanja liječnika, njihova namještanja i plaćanja jasno izražena kroz zapisnike sjednica Velikog vijeća grada Splita koje se sastojalo od stotinu članova. Vijeće se sastajalo u svim potrebama važnim i za grad i za građane te raspravljalo o javnim i privatnim poslovima, pa ne čudi da se pitanje pronalaska liječnika fizika ili kirurga splitske komune često spominje u ovim zapisnicima. Tako je u srpnju 1353. splitski plemić Srića Lukarev predložio da se ovlasti kneza da zajedno s trojicom sudaca zaduži nekog vijećnika koji će poći u Veneciju ili na drugo mjesto i pronaći jednog liječnika koji bi došao u Split i obavljao službu s plaćom od 100 dukata. Vijeće je usvojilo Srićin prijedlog.¹⁷ Uz potragu za novim liječnicima iz raspoloživih zapisnika nailazimo i na podatke o produženjima ugovora postojećih liječnika. Tako splitsko vijeće na prijedlog Franje Damjanova 11. 11. 1353. produžuje kirurgu Blažu službu za jednu godinu s uobičajenom plaćom.¹⁸ Iz dostupnih izvora nadalje saznajemo da je u studenom 1353. *magister Bonagiunta, medicus fisichus* u splitskom vijeću primljen u službu komunalnog liječnika te da je počeo primati plaću.¹⁹ Iako mjesto njegova porijekla nikad nije zabilježeno u zapisnicima Vijeća iz dokumenta 1361. saznajemo da je dolazio iz Verone (*magister Bonacunta medicus physicus de Verona*).²⁰

Na temelju sačuvanih zapisnika čini se da se liječnik Bonagiunta zadržao duže vrijeme u Splitu te da su Splitsani bili zadovoljni njegovim radom budući da 5. 11. 1357. splitski plemić Grgur Petrov predlaže da konzuli s njime srede račune jer mu je istjecao rok službe i da ga pitaju hoće li i dalje ostati u službi u Splitu. Samo vijeće prihvatilo je Grgurov prijedlog,²¹ pa je samo par dana kasnije bio postignut dogovor i u Vijeću donesena odluka (11. 11. 1357.) da se liječniku Bonagiunti produži služba još za jednu godinu.²² Splitski potestat Gentilis de Calio, početkom ožujka 1358., netom poslije sklapanja Zadarskog mira, izvještava Vijeće da je tadašnji ban Hrvatske i Dalmacije Ivan Ćuz zatražio od splitske komune da mu za neko vrijeme ustupi liječnika Bonagiuntu. Na navedeni upit vijećnik Teodozije Leonov predložio je da se udovolji zahtjevu bana.²³ Očito liječnik Bonagiunta i odlazi iz grada jer je općinski

¹⁶ Grmek, O stručnoj naobrazbi liječnika, str. 1221–1238.

¹⁷ Stipišić – Šamšalović, Zapisnici Velikog vijeća, dok. 25, str. 127–128.

¹⁸ Isto, dok. 32, str. 132.

¹⁹ Isto, dok. 33, str. 132.

²⁰ Novak, Liječnici, brijači, str. 402.

²¹ Stipišić – Šamšalović, Zapisnici Velikog vijeća, dok. 75, str. 154–155.

²² Isto, dok. 77, str. 155.

²³ Isto, dok. 101, str. 177.

glasnik Dragoš u Vijeću 3. 9. 1358. izjavio kako je javno oglasio da svi koji imaju neka potraživanja od liječnika Bonagiunte mogu postaviti svoj zahtjev, jer on odlazi iz Splita.²⁴ Naveden upit bana se može povezati i s pretpostavkom da je liječnik Bonagiunta očito bio vrlo stručan i vičan svome poslu kada ga je tražio i sam ban. Nameće se pitanje je li ban Bonagiuntine liječničke usluge trebao za sebe osobno ili možda za članove svoje obitelji? Znamo da je Ivan Čuz u ratu što ga je ugarsko-hrvatski kralj Ludovik I. Anževinac vodio protiv Mletačke Republike zapovijedao dijelom hrvatsko-ugarske vojske koji je napao dalmatinske gradove, a njegovu su vlast nakon osvojenja Zadra (u prosincu 1357.), potkraj 1357. i na početku 1358. priznali i Split, Trogir, Šibenik, Hvar, Brač i Nin. Moguće je da se u vojnim akcijama i ozlijedio ili osobe iz njegova užeg kruga pa je zato i tražio pomoć liječnika Bonagiunta.

Spomenimo ovdje i slučaj još jednog liječnika iz Italije koji je u službi bio u tri dalmatinskim komunama. Riječ je o magistru Benediktu, fiziku, sinu Abrahama iz Rima. Naime Benedikt se kao liječnik spominje u Dubrovniku 1354. godine. Zanimljivo je da se pri navodu njegova imena u zapisima dubrovačkog vijeća nigdje ne spominje njegovo porijeklo nego je definiran kao *Judeus*, tj. Židov. Dubrovačko vijeće mu je dvije godine kasnije (1356.) potvrdilo službu na još godinu dana, kao je učinilo i prethodne godine. U listopadu 1357. bilo mu je dozvoljeno od strane vijeća da može poći na Kristov grob, ali bez plaće za vrijeme izbivanja iz Dubrovnika.²⁵ Čini se da je Benedikt nakon završetka službe u Dubrovniku otišao raditi u susjednu komunu, u Kotor. Naime kao općinski plaćenik u Kotoru spominje se u jednoj ispravi koju je 1366. sastavio zadarski bilježnik Petar Perenčanus. U njoj se Benedikt spominje u ulozi svjedoka pravnog čina i naveden je kao *Benedictus phisicus de Roma condam Abraam nunc salariatus in Chataro*.²⁶ Osim u Kotoru u službi općinskog liječnika bio je i u zadarskoj komuni gdje je prije studenog 1372. godine sastavio i svoju oporuku koja nažalost nije sačuvana.²⁷ Moguće je da je Benedikt najprije i bio u službi zadarske komune. Naime u spisima zadarskog bilježnika Franje Manfreda de Surdis iz Piacenze iz 1350. spominje se izvjesni Benedikt, *fisicus salariatus Iadre*, kojeg Dobra, supruga njegova nećaka Janina postavlja za svog opunomoćenika. Moguće je da se radilo o istoj osobi.²⁸

Dužnosti i plaće

O direktnim dužnostima liječnika ili detaljima iz njihove službe u dostupnoj građi nema puno podataka, ali zato saznajemo koliko su za svoj posao bili plaćeni.

²⁴ Isto, dok. 148, str. 207–208.

²⁵ Risto Jeremić – Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, sv. 2, Beograd 1939., str. 12.

²⁶ DAZd, Bilježnici Zadra (dalje u tekstu: BZ), Petrus Perenčanus, b. 1, fasc. 3, fol. 11.

²⁷ *Magister Benedictus phisicus qm. Abraam de Roma* (DAZd, BZ, Petrus Perenčanus, b. 1, fasc. 17, fol. 18–18').

²⁸ *Spisi zadarskog bilježnika Franje Manfreda de Surdis iz Piacenze 1349. - 1350.*, prir. Jakov Stipišić, *Spisi zadarskih bilježnika*. Notarilia Jadertina, Zadar 1977., dok. 257., str. 174.

Spomenuti magistar Bonagiunta, kada je u studenom 1353. godine bio primljen u službu, dobivao je plaću od 120 dukata godišnje, a 1357. plaća mu je bila povećana za 30 dukata i iznosila 150 dukata godišnje.²⁹ Šest godina kasnije (2. 7. 1359.) u Vijeću grada Splita plemić Grgur Petrov predložio je da se suci pobrinu za jednog liječnika i da mu se za obavljanje službe isplati plaća od 300 libara godišnje.³⁰ Jasno je da su liječnici od gradske komune za svoj posao bili dobro plaćeni, što analizira i G. Novak u svom radu iz 1931. ali i potvrđuju i recentna istraživanja Kunčić - Ladić i Grbavac - Dugac,³¹ no za istaknuti je da su liječnici kirurzi bili manje plaćeni od liječnika fizika i da su gradski fizici za razliku od ostalih komunalnih liječnika bili najbolje plaćeni. Da su liječnici bili materijalno zbrinuti te raspolagali i većim financijskim sredstvima možemo zaključiti i iz dokumenta iz 1359. godine kada se Vijeću predlaže da se liječniku Bonagiunti vrati 28 dukata koje je bio posudio splitskom poslaniku u Ugarskoj.³² Čini se da je plaća liječnika s vremenom i rasla kako svjedoči dokument koji je u lipnju 1368. sastavio splitski bilježnik Albertol Bassanega u kojem bivši općinski liječnik Augustin Benibene iz Napulja priznaje da je primio od splitske općine za vršenje svoje službe plaću za dvije godine u iznosu od 200 dukata godišnje.³³

Liječnici i statuti

Statuti srednjovjekovnih dalmatinskih komuna regulirali su gotovo sve javno-pravne i privatnopravne odnose u životu jedne komune. Stoga kao takvi predstavljaju važan izvor za proučavanje i upoznavanje pravnog života i srednjovjekovne gradske civilizacije te njezine svakodnevice. Budući da je obavljanje liječničke službe zauzimalo važno mjesto u organizaciji komune i njezinih tijela, vrlo je bitno pogledati što o njoj govori i sam statut. Da je splitska komuna od trenutka kodificiranja statutarnog prava 1312., a vjerojatno i puno ranije, imala komunalnog liječnika saznajemo iz dva poglavlja zapisana u trećoj knjizi statuta. Prvo poglavlje naslovljeno *De salario medicorum* određuje da u slučaju ako liječnik obeća da će za određenu nagradu liječiti odnosno izliječiti bolesnika od neke bolesti pa ga i izliječi, ali se taj bolesnik nakon nekoliko dana, najviše u roku od petnaest dana, ponovno razboli, liječnik tada ne smije primiti spomenutu nagradu. A ako ju je primio, dužan je tu nagradu vratiti osim ako bi (i dalje) liječio bolesnika od njegove ponovne bolesti ili ako bi bilo očito da se taj ponovno razbolio vlastitom krivnjom ili zbog nekoga drugoga novog uzroka. To je zato što nije izliječen onaj bolesnik koji se uskoro opet razboli.³⁴

²⁹ Stipišić – Šamšalović, Zapisnici Velikog vijeća, dok. 75, str. 154–155 i dok. 77, str. 155.

³⁰ Stipišić – Šamšalović, Zapisnici Velikog vijeća, dok. 198, str. 242.

³¹ Kunčić – Ladić, Društvena i gospodarska slika, str. 399–446; Grbavac – Dugac, The Wills of Dalmatian Physicians, str. 35–53.

³² Stipišić – Šamšalović, Zapisnici Velikog vijeća, dok. 207, str. 247–248.

³³ *Spisi splitskog bilježnika Albertola Bassanega*, dok. 412, str. 270–271.

³⁴ Antun Cvitančić, *Statut grada Splita. Splitsko srednjovjekovno pravo*, Split 1998., Lib. III, cap. XLVI, *De salario medicorum – O liječničkoj nagradi*, str. 510–511.

Drugo poglavlje naslovljeno *Quod medicus communis non faciat societatem cum speciariis* definira da liječnik koji prima plaću od splitske komune ne smije stupiti u ortaštvo s ljekarnikom, a onaj tko bi suprotno postupio, neka svaki put bude kažnjen s deset libara i svatko ga može tužiti i prijaviti, pa polovicu uplaćene globe dobiva komuna, a drugu polovicu onaj tko ga tuži ili prijavi. Nadalje, rektor grada trebao je narediti tim liječnicima da prisegnu da će poštivati navedeno pravilo. I sam rektor, vezan položenom prisegom, bio je dužan na to paziti.³⁵ Unatoč tomu što je u splitskoj komuni bila donesena potonja odredba sačuvani bilježnički spisi pokazuju da su pojedinci tu odredbu i kršili, o čemu će biti riječi niže u tekstu.

Rasprava i vinjeta o Jakovu – jednom srednjovjekovnom liječniku

U ovom poglavlju, koje ujedno neka posluži i kao rasprava, iznosimo podatke o liječniku fiziku Jakovu iz Padove koji je prvotno bio komunalni liječnik u Splitu, a potom u Dubrovniku. Ova vinjeta jednoga srednjovjekovnog liječnika predstavlja svojevrsni obrazac po kojem se odvijala mobilnost te profesije, njihova uklopljenost u lokalnu sredinu kao i veze s prvotnim mjestima školovanja, života i rada. Vinjetu o Jakovu koristimo kao potku za raspravu o temi mobilnosti liječnika i transferima znanja i iskustava, ali ujedno i kao primjer metodoloških mogućnosti ovakvog istraživanja, limitima proučavane građe i mogućnostima interpretacije.

Naime, Jakov je službu komunalnog liječnika u Splitu obavljao početkom četrdesetih godina 14. stoljeća, prije pojave Crne smrti u gradu koja je zabilježena i u fragmentu kronike naslovljene *Tabula a Cuteis* nepoznatog autora, splitskog patricija iz 14. stoljeća.³⁶ Iz sačuvane bilježničke građe vidljivo je da je Jakov tijekom rada i boravka u Splitu, bez obzira na statutarne odredbe splitske komune koje su propisivale kako liječnik ne smije sklopiti ortaštvo s ljekarnikom, sa splitskim ljekarnikom Baldom, sinom pok. Frančiskina iz Piacenze, stanovnikom Splita sklopio ugovor o zajedničkom poslovanju. To je razvidno iz isprave sastavljene u prosincu 1342. rukom bilježnika Ivana pok. Čove iz Ankone u kojoj spomenuti Baldo u svoje ime i u ime brata Alberta priznaje da je od općinskog liječnika magistra Jakova iz Padove primio 60 zlatnih dukata da s njima trguje.³⁷ Da se zajednički posao nije odvijao u željenom smjeru po obje strane svjedoči isprava istog bilježnika iz veljače 1344. u kojoj magistar Jakov imenuje splitskog plemića Sriću pok. ser Lukara za svoga opunomoćenika da ga zastupa u svim sporovima koje je imao s braćom Baldom i Albertom, ljekarnicima, sinovima pok. Frančiskina iz Piacenze.³⁸ Ubrzo nakon toga Jakov i odlazi iz Splita u Dubrovnik obavljati službu gradskog liječnika što je vidljivo iz dokumenta

³⁵ Isto, Lib. III, cap. XLVII, *Quod medicus communis non faciat societatem cum speciariis* – Komunalni liječnik ne smije se udruživati s ljekarnicima, str. 510–513.

³⁶ *Legende i kronike*, prir. Vedran Gligo – Hrvoje Morović, Split 1977., str. 191–194.

³⁷ *Spisi splitskog bilježnika Ivana pok. Čove iz Ankone*, dok. 402, str. 241–242.

³⁸ Isto, dok. 491, str. 294–295.

sastavljenog 15. 2. 1344. u kojem Jakov priznaje da je potpuno isplaćen od splitske općine za svoju službu.³⁹ Je li navedeni spor bio razlog Jakovljeva odlaska iz Splita ne možemo za sada utvrditi, ali svakako je mogao utjecati na njegov status. Dostupni nam izvori na to ne mogu dati odgovor već samo poticati naše pretpostavke.

Jakovljeve obiteljske prilike te složenost socijalnog života u vrijeme boravka u Splitu potkrepljuje dokument koji bilježi da je 24. 12. 1343. splitski nadbiskup Dominik udijelio red prve tonzure Nikoli, sinu liječnika Jakova iz Padove.⁴⁰ To je značilo da se Jakovljevi sin Nikola nastanio u Splitu, što nije bilo neuobičajeno da su pojedini članovi obitelji općinskih službenika kao mjesto trajnog boravka izabirali upravo dalmatinske komune. Čini se da je i Justa, sin spomenutog kirurga Tomaša, koji je u službi u Splitu bio tijekom pedesetih godina 14. stoljeća također kao mjesto svog boravka izabrao splitsku komunu. Naime on se spominje u ispravi iz 1368. sastavljenoj rukom bilježnika Franje iz Bolonje kada priznaje da je od izvršitelja očeve oporuke splitskog građanina Ivana Prvoslavova primio ostavljene mu legat.⁴¹

Nakon završetka rada u Splitu Jakov dolazi u Dubrovnik obavljati službu gradskog liječnika. To potvrđuje isprava sastavljena 15. 2. 1344. u kojoj dubrovački patricij Mencije pok. Lovre Menčetića, prokurator i sindik dubrovačke komune, prima u službu općinskog liječnika magistra Jakova iz Padove s plaćom od 300 dubrovačkih perpera godišnje.⁴² Njegovo primanje u službu potvrđeno je i u dubrovačkom vijeću 21. 2. 1344. godine. Dakle, Jakov iz Padove, fizik, postaje komunalni liječnik na godinu dana s plaćom od 300 perpera te ima obavezu obavljati službu onako kako je to radio njegov prethodnik, liječnik Nikola iz Padove i svi prije njega.⁴³ Za uvid u saznanje kakvu on službu prima i što su njegove obaveze raspoloživi su nam podaci da je to služba kakvu je obavljao njegov prethodnik i svi prije njega što je, jasno, poprilično štur i za analizu ograničavajuć podatak te se već tu susrećemo s jasnim limitom u postavljanju bilo kakve konstrukcije njegova profesionalnog rada i rasporeda službe.

Iz raspoloživih izvora nadalje doznajemo da je u dubrovačkom vijeću Jakov potvrđen na isto mjesto i nakon tri godine, 5. 12. 1347., kada mu se ugovor produžuje na još sljedeće dvije godine s plaćom od 15 groša godišnje, s bilješkom da ako bude želio da dođe u Dubrovnik u mjesecu ožujku.⁴⁴ Potonje bilješke govore u prilog da je Jakov očit nakon kraja prethodnih ugovora bio otišao iz Dubrovnika, najvjerojatnije u Padovu. Daljnji dokument iz ožujka 1348. potvrđuje kako je magistar Jakov, fizik, općinski plaćenik, stigao u Dubrovnik 8. ožujka.⁴⁵ I sljedeće 1349. se Jakovu

³⁹ Isto, dok. 490, str. 294.

⁴⁰ *Spisi splitskog bilježnika Ivana pok. Čove iz Ankone*, dok. 418, str. 251.

⁴¹ DAZd, BS, Franjo iz Bolonje, kut. 2, fasc. 6/2, fol. 82'.

⁴² *Spisi splitskog bilježnika Ivana pok. Čove iz Ankone*, dok. 487, str. 291–292.

⁴³ *Monumenta Ragusina, Libri reformationum*, sv. 1, prir. Ivan Krstitelj Tkalcic, Monumenta spectantia Slavorum Meridionalium, sv. 10, Zagreb 1879., str. 149–150.

⁴⁴ *Monumenta Ragusina*, sv. 1, str. 285.

⁴⁵ *Monumenta Ragusina, Libri reformationum*, sv. 2, prir. Ivan Krstitelj Tkalcic, Monumenta spectantia Slavorum Meridionalium, sv. 13, Zagreb 1882., str. 17.

produžuje služba, tako je 27. 4. 1349. u Velikom vijeću grada Dubrovnika odlučeno da mu se angažman produži na dvije godine s plaćom od 250 dukata godišnje i svim uobičajenim uvjetima. Također je odlučeno da magistar Jakov može ići u Padovu po svoju obitelj bez bojazni da će mu plaća biti uskraćena po povratku, već je samo morao nadoknaditi vrijeme provedeno u odsustvu.⁴⁶

Iz svega navedenog je očito kako je Jakov kao liječnik poprilično aktivno komunicirao između područja istočne obale Jadrana, gradova Splita i Dubrovnika, gdje su bila namještenja, i Padove u kojoj je rođen i gdje mu je bila obitelj. Za pretpostaviti je da je pri toj komunikaciji mogao pratiti i aktualnu javno-zdravstvenu i medicinsku situaciju kako u Padovi tako i u gradovima gdje je radio te o njoj diskutirati s kolegama liječnicima koji su radili u svojoj domovini ili su bili kao i on srednjovjekovni liječnici „gastarbajteri“ u Dalmaciji.

Kao što je vidljivo iz raspoloživih dokumenta mogli smo rekonstruirati određene segmente profesionalne putanje liječnika, mjesta i vrijeme njihova zaposlenja, dodijeljene im prihode te pojedine segmente njihova privatnog života kao što su podaci o obitelji, određenim sporovima s drugim osobama te trenutno raspoloživim materijalnim sredstvima. Građa iz 14. stoljeća koju smo analizirali ne daje nikakve podatke o njihovom direktnom medicinskom poslu, zapažanjima i analizama, slučajevima bolesti i liječenja, stručnoj literaturi koju su koristili ili medicinskim koncepcijama kojima su se priklanjali.

Korištena građa, osim ranije iznesenih podatka o obvezi iz 1352. kirurga Blaža da u Splitu podučava mladež i iz 1359. kirurga Tomaša koji je obećao podučavati učenike u gramatici, nije donijela nijedan podatak o bilo kakvom obliku medicinske edukacije ili bilo kojega drugog oblika prenošenja medicinskog znanja ili iskustva u komunama u kojima su radili, primjerice u vidu davanja određenih medicinskih naputaka ili sastavljanja određenih medicinskih tekstova. Sve to s jedne strane dokazuje siromaštvo građe vezane za širi raspon tema iz povijesti medicinskog i prirodoznanstvenog obrazovanja a s druge strane može biti i potvrda o jednom ustaljenom obrascu medicinske prakse koji se svodio na osnovnu uslugu liječenja stanovnika komunalnih zajednica.

Zaključak

Prema sačuvanim dokumentima i dosadašnjim objavljenim studijama možemo zaključiti kako su se dalmatinske komune uglavnom snabdijevale liječnicima s područja Italije. Liječnici su u pojedinim komunama odrađivali određeni dio godina, a potom mijenjali gradove zaposlenja ili se vraćali u svoju matičnu zemlju. Iz raspoloživih izvora može se zaključiti da su bili dobro plaćeni, cijenjeni članovi višega društvenog staleža koji su se nerijetko uklapali u socijalni život zajednice u kojoj su radili.

⁴⁶ Isto, str. 69.

Iz jednoga, prilikom analize sačuvane građe, saznajemo da je liječniku kirurgu Blažu kojem je 1352. istjecao rok službe splitska vlast predložila produžavanje ugovora pod uvjetom podučavanja mladeži, što je svakako značajno saznanje koje se može promatrati u svijetlu možebitnog postojanja određenog vida medicinske edukacije u 14. stoljeću u splitskoj komuni.

Bez obzira je li postojao određeni vid niže medicinske edukacije organiziran od strane komunalnih liječnika, a o kojoj zasad nemamo podataka, možemo pretpostaviti da su svojom prisutnošću i mobilnošću liječnici 14. stoljeća svakako pridonosili transferu novih znanja s područja sveučilišnih centara Italije prema istočnoj jadranskoj obali.

Za zaključiti je i činjenicu da su sačuvani dokumenti o životu i medicinskim aktivnostima istočnojadranskih komuna 14. stoljeća suviše šturi da bi dali bilo kakve konkretnije slike o liječnicima kao možebitnim učiteljima i prenosiocima medicinskog znanja.

Branka Grbavac – Željko Dugac

The Mobility of Physicians in the Fourteenth Century in the Area of East Adriatic Coast. The Example of Split

Summary

Based on the published and hitherto unpublished sources kept in the State Archive of Zadar (the Državni arhiv u Zadru) and relevant published articles, a presence of physicians in Split in the fourteenth century and their possible role within the process of transferring knowledge and experience from the university centres of northern Italy to the Eastern Adriatic coast is presented in this article. According to the extant documentation and studies published so far, may be established that physicians in medieval Dalmatian communes mainly came from Italy. Some physicians worked in certain Dalmatian communes for some years, then changed their cities of employment for others in Dalmatia or returned to their homes. Available sources indicate that they were well-paid and respected members of society who often fitted well in the social life of the communes in which they worked. Particularly interesting is the information recorded in the minutes of the council of the city of Split of 1352, from which follows that the city authorities offered to Blaise, the current surgeon of the commune, to extend his service and contract under the condition that he also take the duty of teaching the youth. This is a significant information that can be seen in the light of the existence of a particular form of medical education in the fourteenth century in the commune of Split. Even though the documents and archival sources on medical activities in the medieval eastern Adriatic communes are quite limited to give a more complex picture of physicians as potential teachers and transmitters of knowledge, we can still assume that, through their mobility and communication, physicians who performed their services in the Dalmatian communes in the 14th century contributed to the transfer of new knowledge from Italian university centres to the Eastern Adriatic coast.

Key words: history of medicine, the Middle Ages, physicians, history of education, Split, Dalmatia

